

พุทธวิธีแก้ปัญหาคความขัดแย้งโดยกรอบแห่งอริกณสมถะ ๗ : ศึกษาแนวการประยุกต์ใช้สัมมุขาวินัย เภยยสิกาวินัย และติณวัตรการกะ

□ พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปณโณ), รศ.ดร.
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ลักษณะและสาเหตุของปัญหาคความขัดแย้ง ตามกรอบธรรมเนียมขององค์กรสงฆ์^๑

สิ่งที่เป็นปัญหาหรือบางที่ไม่ใช่ปัญหา แต่เป็นกิจที่จะต้องได้รับการบริหารจัดการให้สำเร็จ ลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ บรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบาย เรียกตามภาษาพระ พุทธศาสนาว่า อริกณ พระพุทธศาสนาพูดถึงอริกณ ๔ อย่าง^๒ ในที่นี้จะอภิปรายเฉพาะ วิวาทอริกณ ว่าด้วยปัญหาคความขัดแย้งเกี่ยวกับหลักการในองค์กรสงฆ์

วิวาทอริกณ คือ กรณที่แสดงออกทางกายและวาจา แสดงถึงความบาดหมาง ความ ทะเลาะ ความแ่งแ่ง ความวิวาท ความกล่าวต่างกัน ความกล่าวโดยประการอื่น การพูดเพื่อ ความกลัดกลุ้มใจ การด่าทอในเรื่องนั้นๆ เรียกรวมๆว่า ความคิดเห็นขัดแย้งกันในเรื่องที่ว่า (๑) นีธรรม (๒) นีธรรม (๓) นีวินัย (๔) นีไมใช้วินัย (๕) นีตถาคตภาษิตไว้ตรัสไว้ (๖) นี ตถาคตไม่ได้ภาษิตไว้ ไม่ได้ตรัสไว้ (๗) นีจรียาวัตตที่ตถาคตได้ประพฤติมา (๘) นีจรียาวัตตที่ตถาคต ไม่ได้ประพฤติมา (๙) นีตถาคตบัญญัติไว้ (๑๐) นีตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ (๑๑) นีอาบติ (๑๒) นี อนาบติ (๑๓) นีอาบติเบา (๑๔) นีอาบติหนัก (๑๕) นีอาบติมีส่วนเหลือ (๑๖) นีอาบติไม่มีส่วน เหลือ (๑๗) นีอาบติชั่วหยาบ (๑๘) นีอาบติไม่ชั่วหยาบ

^๑ วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๕-๒๒๖/๓๓๐-๓๔๕.

^๒ อริกณอีก ๓ อย่างที่เหลือ คือ (๑) อนุวาทอริกณ ได้แก่ การที่ภิกษุโจทก์กันด้วยสิลวิบัติ อาจาร วิบัติ ทุณฐวิบัติ หรืออาชีวิวิบัติ เป็นลักษณะการโจท การกล่าวหา การฟ้องร้อง การประท้วง (๒) อาบตอริกณ ได้แก่อาบติทั้ง ๕ กอง อาบติทั้ง ๗ กอง ประกอบด้วย ปาราชิก สังฆาติเสส ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ถุลลัจจย ทุกกฏ พุพภาษิต (๓) กิจจอริกณ ได้แก่ ภาระหน้าที่ตามพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นธรรมเนียมโดยเฉพาะของสงฆ์ ประกอบด้วยอุปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม และญัตติจตุตถกรรม

ความขัดแย้งในประเด็นดังกล่าวอาจเกิดขึ้นได้ใน ๒ ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ ๑ เกิดจากคน ๒ คนหรือฝ่ายมีความคิดเห็นแตกต่างกันข้ามกัน โดยหาข้อยุติไม่ได้ เช่น ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้อธรรม อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้อธรรม ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี้นิย อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี่มิใช่นิย ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี่เป็นอาบัติ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี่ไม่เป็นอาบัติ

ลักษณะที่ ๒ เกิดจากคน ๒ คนหรือฝ่าย คือ ฝ่ายที่แสดงความเห็นบิดเบือน เช่น แสดงอธรรมว่าเป็นธรรม แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงสิ่งที่มีใช่นิยว่าเป็นนิย แสดงวินัยว่ามีใช่นิย แสดงกรณีที่เป็นอาบัติว่าไม่เป็นอาบัติ แสดงกรณีที่ไม่เป็นอาบัติว่าเป็นอาบัติ กับฝ่ายที่แสดงความเห็นตามความเป็นจริง เช่น แสดงอธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงธรรมว่าเป็นธรรม^๓ รวมเป็น ๙ คู่กรณี ๑๘ ประเด็น ปัญหาความขัดแย้งอย่างนี้ในองค์กรสงฆ์ ถือเป็นเรื่องใหญ่ เพราะเกี่ยวกับหลักการ เป็นทิวฐิในกระบวนการกลุ่ม เป็นกระแสที่มีพลังมากในสังคมสงฆ์ ถ้าจัดการไม่เป็นระบบ จะทำให้เกิดความลุกลามใหญ่โตนำไปสู่ความแตกแยกในองค์กรหรือสังคมประเทศชาติ และท้ายที่สุดอาจทำให้เกิดความล่มสลายได้

เรื่องของภิกษุชาวกรุงโกสุมพิเป็นกรณีที่ควรศึกษาอย่างยิ่ง

เรื่องมีอยู่ว่า^๔ ณ อาวาสแห่งหนึ่งในกรุงโกสุมพิ มีภิกษุอยู่ ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มสุดตันติกะ ซึ่งเชี่ยวชาญพระสูตร และกลุ่มวินัยธร ซึ่งเชี่ยวชาญพระวินัย วันหนึ่ง พระอุปัชฌาย์^๕ ของพวกสุดตันติกะเข้าห้องสุขา (วัจกุฎี) เหลือน้ำชำระไว้ในภาชนะแล้วออกมา พระอุปัชฌาย์ของพวกวินัยธรเข้าไปที่หลัง เห็นน้ำนั้นจึงออกมาถามภิกษุสุดตันติกะว่า “ท่านเหลือน้ำไว้หรือ ?”

^๓ คนที่แสดงอธรรมว่าเป็นธรรม หรือแสดงธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงสิ่งที่มีใช่นิยว่าเป็นนิย หรือแสดงวินัยว่ามีใช่นิย เป็นต้น จัดเป็นฝ่าย**อธรรมวาที** ส่วนคนที่แสดงอธรรมว่าเป็นอธรรม หรือแสดงธรรมว่าเป็นธรรม แสดงสิ่งที่มีใช่นิยว่ามีใช่นิย หรือแสดงวินัยว่าเป็นวินัย เป็นต้น จัดเป็นฝ่าย**ธรรมวาที**. วิ.ม.(ไทย) ๕/๔๖๔/๓๖๒-๓๖๔.

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๑/๓๓๓, วิ.อ.(บาลี) ๓/๔๕๑/๒๔๓, มหามกุฏราชวิทยาลัย, **พระธัมมปัทมฐกถา แปล ภาค ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๗๔-๗๕.

^๕ “อุปัชฌาย์” เป็นชื่อเรียกพระเถระหรือพระมหาเถระผู้ทำหน้าที่บวชให้คนที่ประสงค์จะบวชเป็นภิกษุ

ภิกษุสุดตันติกะตอบว่า “ผมเหลือน้ำไว้”

ภิกษุวินัยธรถามว่า “ในกรณีนี้ ท่านไม่รู้ว่า เป็นอาบัติหรือไม่ ?”

ภิกษุสุดตันติกะตอบว่า “ผมไม่รู้ว่า เป็นอาบัติ”

ภิกษุวินัยธรรกล่าวว่า “ท่าน ในกรณีนี้มีอาบัตินะ”

ภิกษุสุดตันติกะกล่าวว่า “ถ้ามีอาบัติ ผมจะแสดงอาบัติ”

ภิกษุวินัยธรรกล่าวว่า “ท่าน ถ้าไม่ตั้งใจ ไม่มีสติ ก็ไม่มีอาบัติ”

เมื่อภิกษุวินัยธรรกล่าวอย่างนี้ ภิกษุสุดตันติกะจึงมีความเห็นในอาบัตินั้นว่าไม่เป็นอาบัติ ฝ่ายภิกษุวินัยธรรบอกพวกภิกษุสุดตันติกะ (ศิษย์) ของตนว่า “ภิกษุสุดตันติกะนี้ แม้ต้องอาบัติก็ไม่รู้” พวกภิกษุสุดตันติกะจึงไปกล่าวกะพวกภิกษุสุดตันติกะว่า “อุปัชฌาย์ของพวกท่าน แม้ต้องอาบัติแล้ว ก็ยังไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ” พวกภิกษุสุดตันติกะจึงไปบอกแก่พระอุปัชฌาย์ของตน

พระอุปัชฌาย์ของพวกภิกษุสุดตันติกะกล่าวว่า “ในตอนต้น ภิกษุวินัยธรรนี้กล่าวว่า ‘ไม่มีอาบัติ’ แต่ตอนนี้กลับกล่าวว่า ‘มีอาบัติ’ ภิกษุวินัยธรรนี้พูดเท็จ” พวกภิกษุสุดตันติกะจึงไปกล่าวกะพวกภิกษุวินัยธรรว่า “อุปัชฌาย์ของพวกท่านพูดเท็จ”^๖ ในขณะเดียวกัน ภิกษุวินัยธรรก็ลงอุกเขปนียกรรม^๗ แก่ภิกษุสุดตันติกะ โดยกล่าวหาว่า “ต้องอาบัติแล้วไม่รู้ว่า เป็นอาบัติ” จากนั้น ทั้ง ๒ กลุ่มก็ก่อความทะเลาะกันขยายวงกว้างออกไปจนถึงพวกอุบาสกอุบาสิกาผู้ถวายความอุปถัมภ์แก่ พวกภิกษุ ๒ กลุ่มนี้

ปัญหาความขัดแย้งในหมู่ภิกษุชาวกรุงโกสัมพีเกี่ยวข้องกับการแสดงความคิดเห็นว่า นีธรรม นีอธรรม นีวินัย นีไมไซวินัย นีอาบัติ(เป็นอาบัติ) นีอนาบัติ(ไม่เป็นอาบัติ) นีอาบัติเบา นีอาบัติหนัก เป็นต้นดังกล่าวมานั้น ซึ่งถือเป็นเรื่องใหญ่ เป็นพฤติกรรมกลุ่มไม่ใช่ปัจเจก

^๖ การกล่าวหาว่า “พูดเท็จ” ในธรรมเนยยมสงฆ์ เท่ากับเป็นการปรับอาบัติปาจิตตีย์ กล่าวคือ พวกภิกษุสุดตันติกะกำลังบอกว่า “อุปัชฌาย์ของพวกภิกษุวินัยธรร ต้องอาบัติปาจิตตีย์เพราะพูดเท็จ”. วิ.มหา.(ไทย) ๒/๒/๑๔๖.

^๗ “อุกเขปนียกรรม” แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุอันจะพึงยกเสีย หมายถึงวิธีการลงโทษที่สงฆ์พึงกระทำแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ หรือไม่ยอมทำคืน(แสดง)อาบัติ หรือมีความเห็นชั่วร้าย(ทิฏฐิบาป) ไม่ยอมสละ ในทางปฏิบัติคือ ไม่ให้ภิกษุนั้นฉันร่วม ไม่ให้อยู่ร่วม ไม่ให้มีสิทธิเสมอกับภิกษุทั้งหลาย กล่าวโดยสรุปก็คือถูกตัดสิทธิที่ภิกษุจะพึงมีพึงได้ชั่วคราว. วิ.จุ.(ไทย) ๖/๔๖-๗๔/๔๕-๑๕๒.

ในองค์กร สังคม ประเทศชาติก็เช่นเดียวกัน ถ้าเป็นเรื่องของสามัคคีกับภรรยาทะเลาะกัน พี่น้องทะเลาะกัน เพื่อนบ้านทะเลาะกัน อย่างนี้ถือเป็นเรื่องปัจเจก ไม่ใช่เรื่องที่มีนัยสำคัญอะไร ถึงจะลุกลามใหญ่โตแต่ก็ไม่มีผลทำให้องค์กร สังคม ประเทศแตกแยกล่มสลาย เพราะเป็นเพียง อารมณ์ความรู้สึกที่ชอบไม่ชอบ เป็นเรื่องผลประโยชน์ที่ไม่ลงตัว เป็นเรื่องการแก่งแย่งอะไรบางอย่าง แต่ปัญหาความขัดแย้งที่ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่ก็คือที่เกี่ยวกับหลักการ เช่น หลักศาสนา แนวความคิดทางการเมือง ซึ่งบางทีสาเหตุไม่ได้มาจากผลประโยชน์ ไม่ได้มาจากความโลภ ความโกรธ ความหลง ไม่ได้มาจากกิเลสตัณหาอื่นใดเลย แต่มาจากความคิดเห็นของแต่ละกลุ่มที่ไม่ตรงกันจริง ๆ

เมื่อนำเอากรอบหรือวงวนความขัดแย้ง ๙ กรณี ๑๘ ประเด็นรวมทั้งกรณีความขัดแย้งของพหุภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ กลุ่มมาวางทับกับเหตุการณ์ความขัดแย้งในสังคมปัจจุบัน จะเห็นได้ชัดว่า อยู่ในกรอบหรือวงวนเดียวกัน แต่จะมีข้อแตกต่างกันตรงที่วิธีการตัดสินขั้นสุดท้ายว่า “ฝ่ายไหนถูก ฝ่ายไหนผิด” ซึ่งจะอภิปรายในโอกาสต่อไป ขอยกกรณีความขัดแย้งทางการเมืองเป็นตัวอย่าง

ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า “นโยบายนี้ถูกต้อง เป็นธรรม” ฝ่ายค้านบอกว่า “นโยบายนี้ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นธรรม” ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า “นโยบายนี้ถูกต้อง สอดคล้องกับกฎหมาย” ฝ่ายค้านบอกว่า “นโยบายนี้ไม่ถูกต้อง ไม่สอดคล้องกับกฎหมาย”

ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า “นโยบายนี้รัฐบาลชุดก่อนได้ทำมาแล้ว” ฝ่ายค้านบอกว่า “นโยบายนี้ รัฐบาลชุดก่อนไม่ได้ทำมา” ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า “กฎหมายนี้รัฐบาลชุดก่อนตราเอาไว้” ฝ่ายค้านบอกว่า “กฎหมายนี้ รัฐบาลชุดก่อนไม่ได้ตราไว้”

ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า “นโยบายนี้ถูกกฎหมาย” ฝ่ายค้านบอกว่า “นโยบายนี้ผิดกฎหมาย” หรือบางกรณีฝ่ายรัฐบาลอาจจะบอกว่า “ผิดกฎหมาย” แต่ฝ่ายค้านบอกว่า “ถูกกฎหมาย” โดยสรุปก็คือมีความเห็นไม่ตรงกันเกี่ยวกับหลักการ นโยบาย วิธีคิด ซึ่งกล่าวเฉพาะในด้านความรู้สึกแล้วตัดสินไม่ได้ว่าฝ่ายไหนถูก ฝ่ายไหนผิด ทุกฝ่ายล้วนเห็นว่าตัวเองถูกทั้งสิ้น

ความเห็นขัดแย้งกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัวหรือส่วนรวม ในเบื้องต้น ล้วนแล้วแต่เกิดจากลักษณะนิสัยส่วนบุคคลหรือปัจเจกทั้งสิ้น เช่น ความเป็นผู้มีลักษณะนิสัยโกรธง่ายหายยาก ชอบลบหลู่ตีเสมอกันอื่น มีนิสัยริษยา อวดดี ปรารถนาชั่ว มีความเห็นผิด ยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ คนเช่นนี้มักไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระรัตนตรัย ไม่หมั่นปฏิบัติ

บำเพ็ญในไตรสิกขา ผู้ที่มีจิตประกอบด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง เมื่อถึงคราวแสดงความคิดเห็นก็แสดงความคิดเห็นนำไปสู่ความขัดแย้ง เมื่อตกอยู่ในอำนาจกิเลสเหล่านี้มาก ๆ เข้า ก็ทำให้ขาดความอดทน(ขันติ) และความสงบเสงี่ยม(โสรจจะ) แสดงอารมณ์ฉุนเฉียวรุนแรง ใส่กันและกัน เหล่านี้เป็นสาเหตุฝ่ายอกุศลคือฝ่ายชั่ว

ไม่เพียงแต่เท่านั้น เฉพาะในประเด็นความเห็นเกี่ยวกับหลักการที่ว่า นีธรรม นีอธรรม นีวินัย นีไมชวินัย นี่เป็นอาบัติ นี่ไม่เป็นอาบัติ นีอาบัติเบา นีอาบัติหนัก นโยบายนี้เป็นธรรม นโยบายนี้ไม่เป็นธรรม นโยบายนี้ถูกกฎหมาย นโยบายนี้ไม่ถูกกฎหมาย เป็นต้นนี้ แม้แต่ผู้มีจิตปราศจากความโลภ ปราศจากความโกรธ ปราศจากความหลงก็ยังมีความคิดเห็นขัดแย้งกันได้ ทั้ง ๆ ที่มีจิตเป็นกุศล เพราะอย่างทีกล่าวนั้นเองว่า “หลักการของแต่ละบุคคลเป็นเรื่องความคิดเห็นและความเชื่อในความคิดเห็นนั้นจนเกิดความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมา เรียกว่า ทิฏฐุปาทาน” ปัญหาที่เกิดขึ้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเห็น(ทิฏฐิ) เป็นหลัก ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานด้านผลประโยชน์ส่วนตน อาจมีเรื่องผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องเล็กน้อย มีกรณีตัวอย่างในวงการศาสนาสมัยพระพุทธเจ้า เช่น ความคิดเห็นแย้งกันของภิกษุกลุ่มต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาด้วยตนเอง หรือความขัดแย้งระหว่างเจ้าลัทธิต่าง ๆ กรณีตัวอย่างในวงสังคมหรือการเมือง เช่น ความขัดแย้งระหว่างพรรคการเมือง ระหว่างองค์กรที่ไม่มีผลประโยชน์ (NGO) กับหน่วยงานราชการ ระหว่างผู้นำทางศาสนากับผู้นำทางการเมือง

หลักการและวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้ง

ตามกรอบธรรมเนียมนิยมขององค์กรสงฆ์

ปัญหาความขัดแย้งในสังคมมีอยู่หลายระดับและหลายลักษณะ ความขัดแย้งบางกรณีไม่ใช่เรื่องที่จะต้องดำเนินการแก้ไขตามกรอบทฤษฎีใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นหลักพระธรรมวินัยหรือทฤษฎีของนักคิดตะวันตก เช่น พระ ก. ขัดแย้งกับพระ ข. บิดามารดากับลูกขัดแย้งกัน พี่ชายน้องชายทะเลาะกัน พี่สาวน้องสาวทะเลาะกัน ความขัดแย้งแบบนี้เป็นเรื่องปัจเจก ถ้าถึงขั้นที่จะมีการฟ้องร้องกันตามกระบวนการแห่งกฎหมายบ้านเมืองก็เป็นอีกประเด็นหนึ่ง จะไม่นำมากล่าวในที่นี้

ปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับหลักการทางศาสนา แนวคิดทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งวิถีคิดของคนในองค์กร ในสังคมประเทศชาติดังที่กล่าวมาแล้ว ที่เรียก

ว่าวิวาทาธิกรณ์ จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบ ตามหลักการและวิธีการที่นักคิดแนวสันติวิธีวางกรอบเอาไว้บ้าง ที่นักรัฐศาสตร์วางกรอบเอาไว้บ้าง ที่นักการศาสนาวางกรอบเอาไว้บ้าง ในที่นี้จะเสนอธรรมพื้นฐานเพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี พร้อมกับหลักการและวิธีการที่พระพุทธเจ้าได้วางเอาไว้และถือปฏิบัติในสมัยพุทธกาล

๑. ธรรมพื้นฐาน

เมื่อกรณีความขัดแย้งของภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ กลุ่มลุกลามใหญ่โตมากขึ้น พระพุทธเจ้าทรงพยายามไกล่เกลี่ยโดยตรัสถึง ๓ ครั้งว่า “อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่าบาดหมาง อย่าทะเลาะ อย่าขัดแย้ง อย่าวิวาทกันเลย” ก็ไม่มีผลทำให้ภิกษุเหล่านั้นหันมาสมานสามัคคีกัน และมีทีท่าจะลุกลามใหญ่โตออกไปเรื่อย ๆ ภิกษุผู้เป็นธรรมวาทีรูปหนึ่ง ไม่ประสงค์จะให้พระพุทธองค์ต้องมาลำบากกับการไกล่เกลี่ยพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ กลุ่มนี้ จึงกราบทูลตอบพระพุทธองค์ ๓ ครั้งเช่นเดียวกันว่า

ขอพระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นธรรมสามีทรงโปรดรื้อไปก่อน ขอพระองค์จงทรง
ชวนชวายน้อยประกอบตามสุขวิหารธรรมในปัจจุบันอยู่เถิด พวกข้าพระพุทธเจ้าจะปรากฏเพราะความบาดหมาง เพราะความทะเลาะ เพราะความ
ขัดแย้ง เพราะการวิวาทนั่นเอง พระพุทธเจ้าข้า^๘

พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าภิกษุเหล่านั้นดื้อด้าน ทำให้สามัคคีกันไม่ได้ง่าย จึงเสด็จหลีกไป เมื่อเสด็จไปถึงที่แห่งหนึ่งชื่อปาจิณวังสหายวัน ซึ่งเป็นที่พักจำพรรษาของพระอนรุทธะ พระนันทิยะ และพระกิมพิละ ทั้ง ๓ ท่านมีความสามัคคีกันอย่างยิ่ง เป็นแบบอย่างด้านความสามัคคีของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าตรัสถามวิธีการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี ภิกษุทั้ง ๓ รูปกราบทูลถึงวิธีคิดในการอยู่ร่วมกันก่อนว่า “พวกข้าพระองค์จะคิดอยู่เสมอว่า ‘นับเป็นโชคเป็นลาภ เป็นความดีงามแล้วที่ได้อยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจารีนี้’ ต่อจากนั้น ได้กราบทูลวิธีการสรุปความได้ดังนี้”^๙

^๘ ข้อความนี้แปลให้เข้าใจชัดก็หมายถึงว่า “ขอพระพุทธองค์จงทรงปลีกตัวออกไปอยู่ห่างๆ อย่าได้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาทกันนี้เลย พวกภิกษุที่ทะเลาะกันเมื่อประสบความทุกข์ยากมากเข้า ไม่นานก็จะรู้สึกสำนึกได้เอง”. วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๓/๓๕๓.

^๙ วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๖/๓๕๖-๓๕๙.

พระพุทธเจ้าข้า พวกข้าพระองค์นั้นได้เข้าไปตั้งเมตตากายกรรม เมตตา
วจีกรรม เมตตามโนกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลังในกันและกัน เอาใจใส่
ถนอมน้ำใจกันและกัน ช่วยกันทำงานคนละไม้คนละมือ และนั่งประชุม
สนทนาธรรมกันทุก ๆ ๕ วัน

ธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นพื้นฐานแห่งความสามัคคีทั้งในองค์กรสงฆ์และสังคมคฤหัสถ์
นัยหนึ่งเหมือนกับเป็นยาที่ให้ความสามัคคีเจริญงอกงาม อีกนัยหนึ่งก็เป็นเหมือนยาที่จะกำจัด
หรือละลายเชื้ออันจะนำไปสู่ความขัดแย้งซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในเวลาใดเวลาหนึ่ง วันนี้ไม่เกิด วัน
หน้าอาจจะเกิดถ้าไม่มีธรรมพื้นฐานคือเมตตาทางกาย วาจา ใจ การถนอมน้ำใจ การช่วยเหลือ
เกื้อกูลกัน และการนั่งสนทนาเกี่ยวกับความดีงามทุก ๆ ๕ วัน

๒. หลักการและวิธีการ

๒.๑ สัมมุขานัย

อย่างที่อธิบายไว้ในตอนต้นว่า เหตุการณ์ความขัดแย้งในองค์กรสงฆ์กับสังคมคฤหัสถ์
จะอยู่ในกรอบหรือวงวนเดียวกัน แต่จะมีข้อแตกต่างกันตรงที่วิธีการตัดสินขั้นสุดท้ายว่า “ฝ่ายไหน
ถูก ฝ่ายไหนผิด” และก็อย่างที่บอกไว้แล้วเช่นกันว่า “ในด้านความรู้สึกแล้ว ตัดสินไม่ได้ว่า
ฝ่ายไหนถูก ฝ่ายไหนผิด ทุกฝ่ายล้วนเห็นว่าตัวเองถูกทั้งสิ้น” ในการหาข้อยุติ จะอธิบายกรณี
ขององค์กรสงฆ์ก่อน เมื่อเกิดกรณีความขัดแย้งจะใช้วิธีการที่เรียกว่า สัมมุขานัยอย่างไร ?

ว่าด้วยหลักการก่อน สัมมุขานัย แปลว่า ระงับปัญหาความขัดแย้งในที่พร้อมหน้า
หมายถึงการที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมาประชุมพร้อมหน้ากัน นำประเด็นปัญหามาพูดคุยกันแล้วหา
ข้อยุติและมีความเป็นธรรม ประเด็นสำคัญอยู่ที่ “ความเป็นธรรม” ข้อนี้มีนัยที่ควรศึกษาอย่างยิ่ง
ความเป็นธรรมหรือความไม่เป็นธรรมขึ้นอยู่กับคุณลักษณะและบทบาทขององค์ประชุม คือผู้ที่
เข้าร่วมประชุมเป็นธรรมวาทีหรืออธรรมวาที และฝ่ายไหนมีบทบาทในการชี้นำมากกว่าระหว่าง
ธรรมวาทีกับอธรรมวาที

คำว่า “ธรรมวาที” แปลว่า ผู้มักกล่าวถูกต้องตามหลักการ

คำว่า “อธรรมวาที” แปลว่า ผู้มักกล่าวไม่ถูกต้องตามหลักการ

สัมมุขานัยที่ชื่อว่าไม่เป็นธรรม อาจแยกพิจารณาได้เป็น ๓ กรณี ดังนี้^{๑๐}

กรณีที่ ๑ ผู้เข้าร่วมประชุมเกือบจะทั้งหมดเป็นธรรมวาที มีเพียงหนึ่งรูปเท่านั้นเป็นอธรรมวาที แต่อธรรมวาทีเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด หรือมีวาตะเจียบคม สามารถจัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้นำที่ประชุมให้ยินยอมเห็นคล้อยตาม จนกระทั่งปัญหายุติ อย่างนี้ชื่อว่าสัมมุขานัยที่ไม่เป็นธรรม

กรณีที่ ๒ ผู้เข้าร่วมประชุมเกือบจะทั้งหมดเป็นธรรมวาที มีเพียงสองถึงสามรูปเท่านั้นเป็นอธรรมวาที แต่พวกอธรรมวาทีเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด หรือมีวาตะเจียบคม สามารถจัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้นำที่ประชุมให้ยินยอมเห็นคล้อยตาม จนกระทั่งปัญหายุติ อย่างนี้ชื่อว่าสัมมุขานัยที่ไม่เป็นธรรม

กรณีที่ ๓ ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนหนึ่งเป็นธรรมวาที มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวนตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นเป็นอธรรมวาที แต่พวกอธรรมวาทีเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด หรือมีวาตะเจียบคม สามารถจัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้นำที่ประชุมให้ยินยอมเห็นคล้อยตาม จนกระทั่งปัญหายุติ อย่างนี้ชื่อว่าสัมมุขานัยที่ไม่เป็นธรรม

สัมมุขานัยที่ไม่เป็นธรรมอย่างนี้ แม้จะทำให้ปัญหาความขัดแย้งยุติก็ถือว่าไม่ถูกต้อง เพราะองค์ประชุมถูกอิทธิพลฝ่ายอธรรมครอบงำ คนดีมีคุณธรรมไม่มีอิสระทางความคิดที่จะกระทำการใดๆตามที่ตัวเองต้องการได้

ส่วนสัมมุขานัยที่ชื่อว่าเป็นธรรมนั้น ได้แก่การที่ฝ่ายธรรมวาทีมีจำนวนหนึ่งคน จำนวนสองถึงสามคนหรือจำนวนตั้งแต่ ๔ คนขึ้นไปเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด หรือมีวาตะเจียบคม สามารถจัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้นำที่ประชุมให้ยินยอมเห็นคล้อยตาม จนกระทั่งปัญหายุติ

เห็นได้ชัดว่า บทสรุปของการแก้ปัญหาตามกรอบแห่งสัมมุขานัยนั้น ไม่ได้ถือเอาตามมติเสียงข้างมากเป็นประมาณ แต่ยึดถือคุณสมบัติของผู้ลงมติเป็นสำคัญ กล่าวคือ มติที่นำไปสู่

^{๑๐} วิ.จุ.(ไทย) ๖/๑๔๗-๑๔๘/๒๕๖-๒๕๗.

การยุติปัญหาต้องมาจากบุคคล คณะ หรือสงฆ์ที่เป็นฝ่ายธรรมวาที ซึ่งอาจเป็นเสียงข้างน้อยหรือเสียงข้างมากก็ได้ อย่างไรก็ตาม ถ้าปัญหาไม่สามารถให้ยุติได้ตามกระบวนการแห่งสัมมุขาวินัย แนวทางแก้ปัญหาก็จะพัฒนาไปสู่อีกกระบวนการหนึ่ง ซึ่งจะอภิปรายในโอกาสต่อไป

วิธีการแห่งสัมมุขาวินัยเป็นอย่างไร ?^{๑๑} สารสำคัญในกระบวนการแห่งสัมมุขาวินัย อยู่ที่ความพร้อม ๔ ประการ ประกอบด้วย (๑) ความพร้อมหน้าสงฆ์ (๒) ความพร้อมหน้าธรรม (๓) ความพร้อมหน้าวินัย และ (๔) ความพร้อมหน้าบุคคล

คำว่า “ความพร้อมหน้าสงฆ์” หมายถึงกรณีความขัดแย้งนั้นๆ ต้องการองค์ประชุมจำนวนเท่าไรมาร่วมประชุมแก้ปัญหา เช่น ๔ รูปขึ้นไป ๕ รูปขึ้นไป ๑๐ รูปขึ้นไป หรือ ๒๐ รูปขึ้นไป^{๑๒} มีผู้มาประชุมครบตามจำนวน ผู้อื่นซึ่งเกินจำนวนองค์ประชุมไปและอยู่ในวิสัยที่จะต้องมาประชุมด้วยแต่บังเอิญมาประชุมไม่ได้ด้วยเหตุสุดวิสัยก็ได้มอบฉันทมาติมาแล้ว และผู้ที่มาร่วมประชุมนั้นไม่มีแม้แต่คนเดียวที่คัดค้าน

คำว่า “ความพร้อมหน้าธรรม ความพร้อมหน้าวินัย” หมายถึง กรณีความขัดแย้งนั้น ๆ ระเบียบโดยธรรม โดยวินัย^{๑๓} โดยสัตตสุตสนั^{๑๔}

คำว่า “ความพร้อมหน้าบุคคล” หมายถึง โจทก์และจำเลยทั้งสองซึ่งเป็นคู่กรณีอยู่พร้อมหน้ากัน

^{๑๑} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๒๔-๒๓๐/๓๔๔-๓๔๕.

^{๑๒} คำว่า “กรณี” ในที่นี้หมายถึง “กรรม” เช่น พิธีลงอุโบสถสวดพระปาติโมกข์ เป็นกรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า ญัตติกรรม ต้องการพระภิกษุมาเป็นองค์ประชุมตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป พิธีอุปสมบทเป็นกรรมอย่างหนึ่ง เรียกว่า ญัตติจตุตถกรรม ในเขตชนบททางไกลความเจริญ ต้องการพระภิกษุมาเป็นองค์ประชุมตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป ในเขตเมือง ต้องการพระภิกษุมาเป็นองค์ประชุมตั้งแต่ ๑๐ รูปขึ้นไป

^{๑๓} คำว่า “โดยธรรม โดยวินัย” หมายถึง (๑) มติที่ใช้ตัดสินเป็นของฝ่ายธรรมวาที (๒) กระบวนการทั้งหมดมีรากฐานมาจากกุศลเจตนา (๓) เป็นที่ยอมรับได้ตามความรู้สึกของโจทก์และจำเลย (๔) สอดคล้อง/คล้อยตามหลักกุศลธรรมทั้งหมด โดยสรุปคือนำเอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ มีการวินิจฉัยถูกธรรม ถูกวินัย

^{๑๔} คำว่า “สัตตสุตสนั” แปลว่า คำสอนของพระศาสดา ในที่นี้ ผู้เขียนเห็นว่าเป็นคำสร้อยของคำว่า “ธรรม”

ในทางปฏิบัติ เมื่อบุคคล ๒ ฝ่ายเกิดกรณีความคิดเห็นขัดแย้งกันเกี่ยวกับหลักการดังกล่าวมา ถ้าสามารถตกลงกันได้ ปัญหาความขัดแย้งยุติ ก็ไม่ต้องใช้กระบวนการสัมมนาวิสัย แต่ถ้าไม่สามารถตกลงกันได้ ปัญหาความขัดแย้งยังคงมีอยู่ จะต้องนำไปสู่กระบวนการสัมมนาวิสัย โดยผู้ซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายจะทำหน้าที่จัดให้กระบวนการแก้ปัญหาดำเนินไป นั่นคือ จัดให้มีการประชุมสงฆ์ (ความพร้อมหน้าสงฆ์) นำกรณีความขัดแย้งไปเทียบเคียงกับหลักพระธรรมวินัย (ความพร้อมหน้าธรรม ความพร้อมหน้าวินัย) และเรียกคู่กรณีมาอยู่พร้อมหน้ากันในที่ประชุมสงฆ์นั้น (ความพร้อมหน้าบุคคล) ทำการวินิจฉัยกรณีความจนกว่าปัญหาจะยุติ

ในกรณีที่กระบวนการแก้ปัญหา กำลังดำเนินไปอยู่ และกำลังมีการวินิจฉัยกรณีความอยู่ มีเสียงคัดค้านหรือสนับสนุนดังแข็งแรงแรงจนเกิดความวุ่นวายในที่ประชุม ที่ประชุมต้องเลือกภิกษุบางรูปในที่ประชุมที่มีคุณสมบัติเช่น เป็นผู้มั่งคิล เป็นพหูสูต จำปาติโมกข์ได้ รู้กฎระเบียบดี ตั้งเป็นคณะทำงาน^{๑๕} แล้วมอบหมายให้นำกรณีความไปวินิจฉัยเพื่อหาข้อยุติ แจ้งให้ที่ประชุมรับทราบ ในกรณีที่แม้จะตั้งคณะทำงานวินิจฉัยแล้วก็ไม่สามารถยุติปัญหาได้ จะต้องนำไปสู่กระบวนการขั้นต่อไปที่เรียกว่า “เยกฺขยลิกาวิสัย”^{๑๖}

๒.๒ เยกฺขยลิกาวิสัย

เยกฺขยลิกาวิสัย แปลว่า ระงับปัญหาความขัดแย้งตามเสียงข้างมาก เหมือนกระบวนการประชาธิปไตย แต่มีหลักการสำคัญประกอบการพิจารณาดำเนินการอยู่ ๒ ประการ คือ

^{๑๕} กระบวนการนี้เรียกว่า “อุพพาทิกวิธี” คือ วิธีระงับปัญหาความขัดแย้ง(วิวาทาธิกรณ) ในกรณีที่ประชุมสงฆ์มีความไม่สะดวกด้วยเหตุบางอย่าง (เช่นเกิดเสียงดังแข็งแรงแรง) สงฆ์จึงเลือกภิกษุบางรูปในที่ประชุม นั้น ตั้งเป็นคณะแล้วมอบเรื่องให้นำไปวินิจฉัย. วิ.อ.(บาลี) ๓/๒๓๑/๒๙๙.

^{๑๖} อย่างไรก็ตาม กรณีความที่จะต้องนำไปสู่กระบวนการเยกฺขยลิกาวิสัย บางกรณีก็ไม่ได้ผ่านกระบวนการ “อุพพาทิกวิธี” เสมอไป จากข้อมูลในคัมภีร์วินัยปิฎกภาษาไทย (วิ.จ.๖/๒๓๕/๓๕๔-๓๕๕) ดูเหมือนว่า บางกรณีก็ผ่านกระบวนการสัมมนาวิสัยหลายรูปแบบ เช่น ให้สงฆ์ ให้พระเถระหลายรูป ให้พระเถระ ๓ รูป ให้พระเถระ ๒ รูป หรือให้เถระ ๑ รูปเป็นผู้มีบทบาทในการดำเนินการ หรือแม้กระทั่งว่า ให้สงฆ์วัดนี้ดำเนินการแล้ว คู่กรณีไม่พอใจก็ไปให้สงฆ์วัดนั้นดำเนินการ เมื่อได้ทดลองทุกวิธีการตามหลักพระธรรมวินัย แล้วก็ยังไม่เป็นที่พอใจของคู่กรณี แม้ตามหลักพระธรรมวินัยจะถือว่า “กรณีความยุติแล้ว” แต่จะต้องนำไปสู่กระบวนการเยกฺขยลิกาวิสัย เพื่อให้เกิดความพอใจของทุกฝ่าย

ประการที่ ๑ การแต่งตั้งบุคคลขึ้นมาดำเนินการ โดยสงฆ์พึงแต่งตั้งภิกษุให้เป็นผู้ดำเนินการจับสลาก ภิกษุผู้สมควรได้รับการแต่งตั้งต้องมีคุณสมบัติ ๕ อย่างคือ (๑) ไม่ลำเอียงเพราะชอบ (๒) ไม่ลำเอียงเพราะชัง (๓) ไม่ลำเอียงเพราะหลง (๔) ไม่ลำเอียงเพราะกลัว (๕) รู้จักสลากที่จับแล้วและยังมิได้จับ

ประการที่ ๒ การจับสลากที่ถือว่าไม่ชอบธรรมและชอบธรรม กรณีที่ต้องนำไปสู่กระบวนการแย่งชิงกันนั้น สงฆ์ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบต้องใคร่ครวญโดยถ้วนถี่จน (๑) มั่นใจได้ว่าปัญหาความขัดแย้งนั้น ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย (๒) แต่เป็นเรื่องใหญ่โตลุกลามไปไกล (๓) ต้องมั่นใจว่าภิกษุคู่กรณีมีสติสัมปชัญญะและมีเหตุผลพอเจรจากันรู้เรื่อง (๔) ต้องมั่นใจว่าในหมู่ภิกษุผู้มีส่วนร่วมในความขัดแย้งนั้น พวกธรรมวาทิมีมากกว่า (๕) ต้องมั่นใจว่าแม้ขณะนั้นธรรมวาทิจะมีน้อยกว่า แต่เมื่อกรณีความเข้าสู่กระบวนการจับสลาก ธรรมวาทิจะพียงมีมากกว่า (๖) ต้องมั่นใจว่า เมื่อแก้ปัญหาด้วยกระบวนการนี้ สงฆ์จะไม่แตกกัน (๗) รู้วิธีป้องกันไม่ให้สงฆ์แตกกัน (๘) ต้องมั่นใจว่า เมื่อถึงขั้นตอนการจับสลาก พวกธรรมวาทิจะพร้อมเพรียงกัน (๙) จับสลากโดยชอบธรรม และ (๑๐) จับตามความคิดเห็นของตัวเอง โดยไม่มีใครชี้นำ เมื่อมั่นใจว่ามืองค์ประกอบครบถ้วนทั้งหมดดังกล่าวนี้ สงฆ์(ภิกษุ) ค่อยดำเนินการให้จับสลาก จึงจะถือว่าชอบธรรม ถ้าขาดองค์ประกอบข้อใดข้อหนึ่งไปถือว่าการจับสลากนั้นไม่ชอบธรรม

ในทางปฏิบัติ เมื่อสงฆ์ได้แต่งตั้งบุคคลผู้มีคุณสมบัติครบ ๕ อย่างด้วยวิธีเป็นทางการที่เรียกว่า “ญัตติทุติยกรรมวาจา” แล้ว สงฆ์ต้องทำให้กระบวนการดำเนินไปอย่างชัดเจน มีมติเห็นชอบรับรองทุกขั้นตอน การจับสลากมี ๓ วิธี คือ (๑) วิธีปกปิด (๒) วิธีกระซิบบอก (๓) วิธีเปิดเผย ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับความยินยอมของพวกภิกษุคู่กรณี

วิธีการแบบปกปิดมีหลักการสำคัญ ๓ อย่างคือ (๑) แบ่งสลากออกเป็นสลากมีสีกับไม่มีสี (๒) สลากที่ถูกจับขึ้นต้องปิดเป็นความลับ (๓) ต้องให้แน่ใจว่า ฝ่ายธรรมวาทิมีมากกว่า โดยภิกษุเจ้าหน้าที่ต้องชี้แจงให้ทุกฝ่ายเข้าใจขั้นตอนอย่างชัดเจน วิธีการกระซิบบอกมีหลักการเหมือนกับวิธีการปกปิด ต่างกันแต่เพียงว่าไม่ต้องทำเป็นสลากมีสีกับไม่มีสี ส่วนวิธีการเปิดเผยก็เป็นกระบวนการเปิดเผยทุกขั้นตอน

กรณีความที่ยุติโดยใช้วิธีการดังกล่าวมานี้ เรียกว่ายุติโดยกระบวนการสัมมุขาวินัยและแย่งชิงกัน

๒.๓ ตินวัตถารกะ

ตามหลักพระวินัย การแก้ปัญหาคิดเห็นขัดแย้งกัน มีแนวปฏิบัติให้เลือกได้ ๒ ทาง เท่านั้น คือ สัมมุขาวินัยกับเยภยยลิกา แต่บางกรณีที่ไม่สามารถแก้ปัญหานั้นทำให้ความขัดแย้งยุติลงได้ โดยเฉพาะปัญหาคิดเห็นขัดแย้งที่มีความซับซ้อนและมีที่ท่าว่าจะลุกลามไปสู่ความรุนแรง ทำให้เกิดความแตกแยก และคู่กรณีก็ตระหนักรู้ข้อเท็จจริงนี้ กรณีอย่างนี้อาจนำไปสู่กระบวนการแก้ปัญหาดังวิธีที่ ๓ ก็ได้^{๑๗} นั่นคือการประนีประนอม ที่เรียกว่า ตินวัตถารกะ แปลตามตัวอักษรว่า กลับใจด้วยเหตุ

มี ๒ กรณีที่น่าสนใจซึ่งดูเหมือนว่าปัญหายุติลงด้วยตินวัตถารกะ หนึ่งคือกรณีความขัดแย้งของพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี สองคือกรณีความขัดแย้งระหว่างพวกภิกษุวัชชีบุตรชาวกรุงเวสาลีกับภิกษุต่างถิ่นมีพระยสกากัณทกบุตรเป็นต้นเกี่ยวกับวัตถุ ๑๐ ประการ โดยพวกภิกษุวัชชีบุตรเห็นว่าถือปฏิบัติได้ ไม่ผิดพระวินัย แต่ภิกษุพวกอื่นเห็นว่าถือปฏิบัติไม่ได้ ผิดพระวินัย^{๑๘} ซึ่งความเห็นแย้งกันนี้นำไปสู่การทำทุติยสังคายนา (สังคายนาครั้งที่ ๒ ในอินเดีย)

เฉพาะปัญหาคิดเห็นขัดแย้งของหมู่ภิกษุชาวกรุงโกสัมพีเท่านั้น ที่เนื่องจากเป็นพลวัติกรรมกลุ่ม จึงเป็นเรื่องยากที่จะแก้ไขด้วยหลักการและวิธีการที่เป็นระบบใดระบบหนึ่ง ได้มีการใช้หลักการและวิธีการหลายอย่างผสมกัน เช่น กระบวนการทางสังคมทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ท้ายที่สุดแล้วดูเหมือนว่าจะใช้กระบวนการตินวัตถารกะ(แม้จะไม่มีหลักฐานระบุไว้ชัดเจนก็ตาม) โดยในเบื้องต้น อุบาสกและอุบาสิกาชาวกรุงโกสัมพีครั้นทราบข่าว พระพุทธเจ้าเสด็จหลีกไปอยู่ที่ป่าปารีโลยกะและเสด็จต่อไปยังกรุงสาวัตถีเพราะกรณีความขัดแย้งของพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี จึง

^{๑๗} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๔๐/๓๖๕-๓๖๖. พระพุทธเจ้าตรัสเป็นแนวทางไว้ สรุปความได้ว่า “กรณีที่พวกภิกษุบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกัน พุดและทำสิ่งที่ไม่สมควรมากมาย ต่อมาสำนึกได้ว่า การบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกัน ปรับอาบัติกันและกัน ยิ่งจะทำให้กรณีความลุกลามไปสู่ความรุนแรง ความแตกแยก จึงหันหน้ามาปรึกษากัน กรณีระลึกได้และเห็นร่วมกันอย่างนี้ อนุญาตให้ระงับกรณีความด้วยตินวัตถารกะ-การประนีประนอม”

^{๑๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๖/๓๔๓ เช่น พวกภิกษุวัชชีบุตรเห็นว่า การฉันโภชนะในเวลาวิกาลเมื่อเงา (ของดวงอาทิตย์) เลย (เวลาเที่ยงวัน) ไป ๒ องคุลี (นิ้ว) พวกภิกษุวัชชีบุตรเห็นว่าทำได้ไม่ผิดพระวินัย แต่ภิกษุพวกอื่นเห็นว่า “ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉันโภชนะในเวลาวิกาล” ตามบทบัญญัติแห่งสิกขาบทที่ ๗ โภชนวรรค. วิ.มท. (ไทย) ๒/๒๔๔/๔๐๕.

เห็นร่วมกันว่าจะไม่วิวาท ไม่ลูกรับ ไม่ทำอัญชลีกรรม ไม่ทำสามจีกรรม ไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่คบหา ไม่บูชาพวกภิกษุชาวกรุงโกสัณพิตี ทำให้พวกเธอเกิดความสำนึกผิด จึงชวนกันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและระงับข้อพิพาทในสำนักของพระพุทธองค์ ณ กรุงสาวัตถี ระหว่างทางจากกรุงโกสัณพิตีถึงกรุงสาวัตถีก็ถูกระบวนทหารทางสังคมลงโทษตามสมควรแก่กรณี เมื่อไปถึงกรุงสาวัตถีแล้ว จึงเริ่มกระบวนการประนีประนอม^{๑๙} โดยยกเลิกอุกเขปนียกรรมที่ลงแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติ มีการทำสังฆสามัคคีร่วมกัน ต่อจากนั้นมีการทำอุโบสถยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง

หลักการและวิธีการของตินวัตถการจะเป็นอย่างไร ? หลักการและวิธีการที่สำคัญคือ กรณีความที่จะระงับด้วยกระบวนการตินวัตถการเก่านั้น ต้องมาจากสาเหตุที่ไม่รุนแรงแต่มีทิทาทว่า จะลุกลาม (เหมือนกรณีน้ำผึ้งหยดเดียว) เช่นกรณีการปรับอาบัติปาจิตตีย์กันของพวกภิกษุกรุงโกสัณพิตี ในทางปฏิบัติ มีขั้นตอนดังนี้^{๒๐}

ขั้นที่ ๑ ภิกษุผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกรูปประชุมกัน ภิกษุรูปหนึ่งในที่ประชุมซึ่งเป็นคนกลางทำหน้าที่ตั้งเรื่อง (จัดวาระหรือตั้งญัตติ) อย่างเป็นทางการให้ที่ประชุมทราบว่าจะมีการระงับกรณีความด้วยตินวัตถการ

ขั้นที่ ๒ ภิกษุผู้เป็นตัวแทนของคูกรณีฝ่ายหนึ่งในที่ประชุมนั้น ทำหน้าที่ตั้งเรื่องอย่างเป็นทางการให้ที่ประชุมทราบว่าจะมีการระงับกรณีความด้วยตินวัตถการ โดยพร้อมที่จะแสดงอาบัติ(ความผิด) ของกันและกันในที่ประชุมนั้น

ขั้นที่ ๓ ภิกษุผู้เป็นตัวแทนของคูกรณีอีกฝ่ายหนึ่งในที่ประชุมนั้น ทำหน้าที่ตั้งเรื่องอย่างเป็นทางการให้ที่ประชุมทราบว่าจะมีการระงับกรณีความด้วยตินวัตถการ โดยพร้อมที่จะแสดงอาบัติ(ความผิด) ของกันและกันในที่ประชุมนั้น

^{๑๙} ดูจากคำพูดของภิกษุเหล่านั้นแล้ว เห็นชัดว่ามีนัยเชิงประนีประนอม(ตินวัตถการ) ดังนี้ “ท่านทั้งหลาย ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความวิวาทแห่งสงฆ์ ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ การทำสงฆ์ให้เป็นต่าง ๆ กันได้มีแล้วเพราะเรื่องใด ภิกษุรูปนั้นผู้ต้องอาบัติถูกลงอุกเขปนียกรรมแล้ว เห็นอาบัติและสงฆ์รับเข้าหมู่แล้ว เอาละ พวกเราจะทำสังฆสามัคคีเพื่อระงับเรื่องนั้น”. วิ.ม.(ไทย) ๕/๔๗๕/๓๖๙.

^{๒๐} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๑๒-๒๑๔/๓๒๖-๓๓๐.

ต่อจากนั้นก็ประกาศขอมติ ถ้าไม่มีใครคัดค้าน ถือว่ากรณีความนั้น ๆ ยุติ

เมื่อนำลำดับขั้นวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามกรอบธรรมเนียมสงฆ์ ตั้งแต่ขั้น สัมมุขาวินัย เภยยุยลิกาวินัย และติณวัตรการกะมาวางทาบทับวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคม ปัจจุบัน จะเห็นความเหมือนและความต่างที่ชัดเจนดังนี้

ความเหมือน :

เมื่อความขัดแย้ง^{๒๑} เกิดขึ้นในสังคมคฤหัสถ์ บางครั้งบางกรณีก็ดำเนินการระดับความขัดแย้งโดยการประชุมพร้อมเพรียงกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด (ความพร้อมหน้าสงฆ์และความพร้อมหน้าบุคคล) มีการนำข้อกฎหมายมาเป็นเกณฑ์วินิจฉัยความถูกต้องความผิด(ความพร้อมหน้าวินัย) กระบวนการนี้เทียบได้กับวิธีสัมมุขาวินัยในธรรมเนียมสงฆ์ บางครั้งบางกรณีมีการแต่งตั้งบุคคลขึ้นมาดำเนินการ มีการประชุมคูกรณี ดำเนินการลงมติ(ลงคะแนน) แล้ววินิจฉัยตัดสินโดยเสียงข้างมาก กรณีนี้เทียบได้กับวิธีเภยยุยลิกาวินัยในธรรมเนียมสงฆ์ บางครั้งบางกรณีมีการเสนอจากคูกรณีหรือจากบุคคลใด ๆ ให้มีคนกลางดำเนินการให้คูกรณีไกล่เกลี่ยยุติความขัดแย้งกัน กรณีนี้เทียบได้กับวิธีติณวัตรการกะในธรรมเนียมสงฆ์ โดยสรุปคือ กรอบดำเนินการหรือกระบวนการขั้นตอนในการระงับความขัดแย้งตามธรรมเนียมสงฆ์และสังคมคฤหัสถ์มีความเหมือนกันเป็นส่วนใหญ่

ความต่าง :

ความต่างที่เห็นได้ชัดก็คือ ในธรรมเนียมสงฆ์เน้นความเป็นธรรมในหลักการ ข้อสำคัญอยู่ที่ “ความเป็นธรรม” ความเป็นธรรมขึ้นอยู่กับคุณลักษณะและบทบาทขององค์ประชุม กล่าวคือ ในจำนวนผู้เข้าร่วมประชุมนั้น ฝ่ายธรรมวาทีอาจมีจำนวนน้อยกว่าหรือมากกว่าก็ได้ แต่จะต้องเป็นผู้มีบทบาทในการชี้หน้าที่ประชุมมากกว่าฝ่ายอธรรมวาที ในกรณีที่มีการลงคะแนนเสียงก็เช่นเดียวกัน ก่อนการลงคะแนน ระหว่างลงคะแนน และหลังลงคะแนน จะต้องให้แน่ใจได้ว่าคะแนนเสียงที่มากกว่านั้นมาจากฝ่ายธรรมวาที ไม่ใช่มาจากฝ่ายอธรรมวาที ส่วนสังคมคฤหัสถ์พูดถึง “ความเป็นธรรม” เหมือนกัน แต่ไม่ได้พูดถึงบทบาทของฝ่ายที่เป็นธรรมวาทีหรืออธรรมวาที

^{๒๑} “ความขัดแย้ง” ในที่นี้ หมายถึงการแสดงความคิดเห็นไม่ตรงกันจนนำไปสู่การวิวาทบาดหมางกัน เป็นเรื่องของ “ทิฏฐิ” ของคณะ กลุ่ม ฝ่ายในสังคม ไม่ใช่เรื่องผิดกฎหมายบ้านเมือง

ซึ่งเป็นที่มาแห่งความเป็นธรรมหรือความไม่เป็นธรรมอย่างแท้จริง ผู้ที่มีบทบาทชี้หน้าที่ประชุมจะมีสมบัติหรือลักษณะอย่างไรก็แล้วแต่ ทำยที่สุด ถ้าที่ประชุมเห็นตามก็ถือเป็นข้อยุติตามนั้น กรณีที่มีการลงคะแนนเสียงตัดสิน ให้ยึดเอาคะแนนเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นคะแนนเสียงที่มาจากฝ่ายธรรมวาทิหรืออธรรมวาทิ นี่เป็นความต่างกัน *ประการที่ ๑*

ประการที่ ๒ ในขั้นตอนก่อนนำกรณีความเข้าสู่กระบวนการวินิจฉัยตัดสิน ธรรมเนียมสงฆ์มีหลักอยู่ว่า คู่กรณีต้องมีสติสัมปชัญญะและมีเหตุผลพอเจรจาจนรู้เรื่อง จึงจะดำเนินการแก้ปัญหาตามกระบวนการนั้น ๆ ถ้ารู้ชัดว่าคู่กรณีขาดสติสัมปชัญญะและไม่มีเหตุผล ก็จะปล่อยให้กรณีความขัดแย้งนั้นได้รับการแก้ไขโดยกระบวนการอื่น ๆ เช่น กรณีความขัดแย้งของพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ส่วนสังคมคฤหัสถ์มีแนวปฏิบัติที่ตายตัวว่า ความขัดแย้งอย่างนี้ ต้องเข้าสู่กระบวนการนี้ ความขัดแย้งอย่างนั้น ต้องเข้าสู่กระบวนการนั้น และมีการผลักดันให้เข้าสู่กระบวนการโดยไม่คำนึงว่าคู่กรณีจะมีสติสัมปชัญญะและมีเหตุผลหรือไม่ก็ตาม

ประการที่ ๓ ธรรมเนียมสงฆ์ถือเอาความเป็นเอกฉันท์ทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณเป็นเกณฑ์ ด้านคุณภาพก็คือ คู่กรณีต้องมีความรู้สึกยินดีพอใจและรู้สึกว่าได้รับความเป็นธรรมกับข้อยุตินั้น บางครั้งแม้ความขัดแย้งจะยุติแล้วตามหลักพระธรรมวินัย แต่ถ้ายังมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่พอใจ ก็ต้องมีการจับสลากตัดสินจนเป็นที่พอใจของทุกฝ่าย ด้านปริมาณก็คือ กรณีที่มีการลงคะแนนเสียง ฝ่ายเสียงข้างมากต้องเป็นเอกฉันท์ ส่วนสังคมคฤหัสถ์จะมีลักษณะตรงกันข้าม นั่นคือ เสียงข้างมากไม่จำเป็นต้องเป็นเอกฉันท์ และไม่คำนึงถึงความรู้สึกของผู้แพ้ว่าจะพอใจหรือไม่พอใจ

ว่าง